

**ВИСОКА ПОСЛОВНА ШКОЛА СТРУКОВНИХ  
СТУДИЈА  
НОВИ САД**

**ПРИРОДНИ РЕСУРСИ У ТУРИЗМУ**

**Др Бојана Ковачевић Берлековић**

**Нови Сад, 2020.**

**др Бојана Ковачевић Берлековић**

**ПРИРОДНИ РЕСУРСИ У ТУРИЗМУ**

**Издавач:**

Висока пословна школа струковних студија, Нови Сад

**За издавача:**

др Јелена Дамњановић

**Рецензенти:**

др Славиша Ђукановић

др Милутин Мркша

*Електронско издање – помоћна уџбеничка грађа (скрипта)*

CIP - Каталогизација у публикацији  
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

338.48:330.15(075.8)

**КОВАЧЕВИЋ-Берлековић, Бојана, 1981-**

Природни ресурси у туризму [Електронски извор] / Бојана Ковачевић Берлековић. -  
Нови Сад : Висока пословна школа струковних студија, 2020

Начин приступа (URL): <http://vps.ns.ac.rs>. - Опис заснован на стању на дан 29.10.2020. -  
Насл. с насловног екрана. - Библиографија.

ISBN 978-86-7203-166-9

а) Туризам - Природни ресурси

COBISS.SR-ID 24506633

## ПРЕДГОВОР

Када помислите на путовање шта Вам прво падне на памет? Море или планина? Или бања? Или можда неко језеро или река? Сигурна сам да је већина вас помислила на неке од горе наведених **природних ресурса**.

Управо из разлога што природни ресурси представљају једне од најзначајнијих мотива и атракција које људе подстичу на туристичка кретања, произлази потреба изучавања природних ресурса у туризму.

Ова књига је настала за потребе изучавања предмета Природни ресурси у туризму на Високој пословној школи струковних студија у Новом Саду. Првенствено је намењена студентима друге године смера Туризам и хотелијерство али и свима онима који су заинтересовани да схвате значај и улогу природних ресурса у креирању туристичких производа у свету и у Србији.

У књизи су разматрани различити аспекти туризма и њихова веза са атрактивним природним ресурсима, те се аутор искрено нада да ће код читаоца створити утисак о њиховој нераскидивој повезаности на различитим нивоима и свест о неопходности холистичког приступа развоју туризма, уз неопходну имплементацију принципа одрживог развоја.

Циљ предмета је упознавање студената са основним појмовима туризма, природних ресурса и развоја туризма, са посебним освртом на однос природа-туризам. Упознавање са улогом природних ресурса у креирању економског и привредног развоја туризма, односа туризма и животне средине, категоријама заштићених природних добара (законска основа) и њиховом валоризацијом и коришћењем у туристичке сврхе.

Након успешно савладаног градива ове наставне јединице, студенти ће бити у стању да препознају и схвате значај природних ресурса за развој туризма, да разумеју значај концепта туризма као еколошког и природног феномена, идентификују потенцијале и ограничења, а све у складу са усвојеним законским актима и њиховом конкретном применом у развојним туристичким активностима у заштићеним природним добрима.

Приликом конципирања скрипте, аутор је имао у виду чињеницу да се знатан број студената по први пут сусреће са проблематиком одрживог туризма, природних ресурса и заштићених природних подручја и стручним терминима из наведених области, те уџбеник претендује да студентима омогући темељна знања из области природних ресурса и одрживог туризма, која ће се касније надограђивати изучавањем других предмета.

**У поглављу 1. Природни ресурси** биће дефинисани и објашњени појмови природних ресурса и њихова класификација на основу

најзначајнијих критеријума. Биће објашњено место туристичких ресурса у природним ресурсима, као и разлика између туристичких атрактивности и туристичких ресурса. При томе су дефинисана атрактивна својства туристичких ресурса и извршена њихова подела, а посебна пажња је посвећена карактеристикама и значају природних ресурса за развој туризма.

**У поглављу 2. Геоморфолошки ресурси,** представљени су појам и значај геоморфолошких ресурса као туристичких ресурса и атракција. Нагласак је стављен на разумевање значаја рељефа за развој туризма; Дефинисане су планине као значајни геоморфолошки туристички ресурси, извршена је њихова функционална подела, са аспекта могућности развоја различитих облика туризма. Такође су објашњене најзначајније карактеристике зимских облика туризма који доприносе развоју туризма на планинама. Представљена је и просторна подела планина у Србији.

**У поглављу 3. Геоморфолошке вредности – клисуре, кањони и обале** дефинишу се клисуре, кањони и обале као геоморфолошке туристичке вредности. Обрађени су клисуре и кањони, као туристичке вредности, са посебним освртом на значајне клисуре и кањоне у Србији. Истакнут је значај и подела обала (као линија додира воде и копна), при чему су дефинисани најзначајнији абразиони облици и њихова вредност за валоризацију у туризму.

**У поглављу 4. Геоморфолошки ресурси и њихова улога у развоју туризма – отрва, пећине, јаме и вулкани биће** дефинисани поједини особени геоморфолошки ресурси и објашњен њихов значај и утицај на развој туризма у свету. Посебна пажња биће посвећена острвима, као значајним туристичким вредностима али и природним ресурсима. Обрађене су пећине и јаме и објашњене могућности за њихову туристичку валоризацију. Завршетак поглавља посвећен је вулканима, као туристичким атракцијама и изворима геотермалне енергије.

**Циљ поглавља 5. Хидролошки ресурси** је упознати студенте са дефинисањем, облицима и значајем хидролошких ресурса за развој туризма. С обзиром да хидролошки или водни ресурси представљају најатрактивније природне ресурсе и највише се искоришћавају у туристичке сврхе, у поглављу је извршена њихова подела и објашњен је њихов значај за развој туризма, на конкретним примерима. Посебна пажња је посвећена океанима и морима, као најзначајнијим и туристички најатрактивнијим ресурсима.

**У поглављу 6. Језера и реке као ресурси у туризму** обрађују се језера и реке као значајни туристички ресурси и вредности. Дефинисане су њихове форме, извршене поделе по начину постанка као и значај за развој различитих активности и посебних облика туризма.

Најрепрезентативнији примери су обрађени са аспекта реткости и куриозитета, те су сагледане могућности за развој одрживог туризма на одабраним примерима у свету и у Србији.

**У поглављу 7. Водни ресурси – термоминерални извори, мочваре и ледници** објашњава се значај термоминералних извора за развој бањског и здравствено-лечилишног туризма. Дефинисани су минерални и термоминерални извори, објашњена њихова подела и значај за изградњу бања и велнес центара. Наведени су светски најпознатији бањски туристички центри. Поглавље се односи и на мочваре и леднике, као специфичне и значајне, али неискоришћене водене ресурсе и туристичке атрактивности. Последњи део поглавља обрађује најзначајније водне ресурсе у Србији, који су табеларно представљени ФАС методологијом.

**У поглављу 8. Клима** биће анализирано испољавање вредности појединих климатских елемената (температуре ваздуха и дужине трајања сунчевог сјаја, пре свега) које директно утиче на могућност развоја туризма на одређеном подручју, па ће се у том смислу клима посматрати као један од услова развоја туризма. Са друге стране, клима ће бити посматрана и као ресурс развоја туризма, али и као могући ограничавајући фактор развоја. Сагласно томе, завршни део поглавља се односи на анализу климе као ресурса и услова за развој туризма у Србији

**У поглављу 9. Биљни и животињски свет** се изучавају биљни и животињски свет, као саставни део географске средине, који је у непосредној вези са туризмом. С обзиром да се ове вредности јављају у свим сферама туристичке активности, биће објашњено на који начин их је најбоље валоризовати и искористити за развој посебних одрживих облика туризма.

**У поглављу 10. Неопходност увођења принципа одрживости и управљање природним ресурсима** дефинише се појам и значај одрживости, анализирају се примене принципа одрживости природних ресурса као и њихово коришћење. Део поглавља је посвећен разумевању одрживог развоја а посебно дефинисању и анализи одрживог туризма и његовог значаја за управљање туризмом на глобалном нивоу. Студенти ће добити прилику да се упознају са стратешким документима, значајним за одрживи развој и одрживо коришћење природних ресурса и добара.

**Поглавље 11. Заштићена природна добра** је посвећено историјату заштите природних добара, разумевању неопходности заштите одређених природних простора као и управљања наведеним просторима. Објашњено је када и где је дошло до првих активности везаних за заштиту природних добара, као и које организације су одговорне за њихово одржавање и управљање. Посебан део се односи на питања развоја туризма у заштићеним природним просторима и неопходност имплементације принципа одрживости.

**Циљ поглавља 12. Заштита природе у Србији** јесте упознати студенте са историјатом развоја заштићених подручја у Србији, са врстама и категоријама заштићених подручја у Србији као и са активностима које су дозвољене у одређеним режимима заштите. У поглављу се заштићена подручја посматрају као могући облици управљања природним туристичким ресурсима. При томе се посебно наглашавају туризам и рекреација као активности од животног значаја, као и врсте заштићених подручја у којима туризам представља примарни циљ управљања и развоја.

**Циљ поглавља 13. Национални паркови Србије Фрушка Гора и Ђердап** је представити студентима националне паркове као туристичке вредности. У поглављу се обрађују два најстарија национална парка у Србији: НП Фрушка Гора и НП Ђердап, са њиховим основним карактеристикама, специфичностима, реткостима, циљевима и разлозима за оснивање, очување и унапређење.

**Циљ поглавља 14. Национални паркови Тара, Копаоник и Шар Планина** је представити студентима НП Тару и НП Копаоник као значајне туристичке вредности, посматрано са гледишта разлога оснивања, циљева управљања и развоја одрживог туризма и рекреативних активности у складу са режимима заштите. Такође, циљ поглавља је упознати студенте са вредностима НП Шар Планина, особеног по томе што се простире на граничном подручју три различите државе.

**Циљ поглавља 15. Заштићена подручја од међународног значаја** јесте сагледавања чињеница везаних за заштиту влажних, рамсарских подручја, подручја која се налазе у програму Човек и биосфера и са значајем уписан подручја на листу UNESCO светске баштине. Такође у поглављу је презентовано која су подручја у Србији на наведеним листама заштите и на који начин треба активирати развој одрживог туризма.

Желим да изразим велику захвалност др Милутину Мркши, цењеном и драгом колеги, те да нагласим де се знатан део књиге темељи на његовој ауторској скрипти из области природних ресурса у туризму.

Бескрајно сам захвална др Славиши Ђукановићу, поштованом и драгом професору, који је приликом рецензирања књиге исказао изузетну посвећеност и који је сугестијама и предлозима допринео да књига буде квалитетнија, разумљивија и написана у духу српског језика.

Посебну захвалност дугујем својој породици на неизмерној љубави, стрпљењу, подршци и разумевању током писања ове књиге.

# САДРЖАЈ

## **1. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ**

- 1.1. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА ПРИРОДИХ РЕСУРСА
- 1.2. ПОДЕЛА ПРИРОДИХ РЕСУРСА
- 1.3. ДЕФИНИЦИЈА И ПОДЕЛА ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА
- 1.4. АТРАКТИВНА СВОЈСТВА ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА
- 1.5. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЗНАЧАЈ ПРИРОДНИХ ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА

## **2. ГЕОМОРФОЛОШКИ РЕСУРСИ - ПЛАНИНЕ**

- 2.1. ПОЈАМ И ЗНАЧАЈ РЕЉЕФА ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА
- 2.2. ПЛАНИНЕ
  - 2.2.1. *Функционална подела планина*
  - 2.2.2. *Карактеристике неких облика зимских спортских активности на планинама*
  - 2.2.3. *Просторна подела планина у Србији и могућност развоја одрживог туризма*

## **3. ГЕОМОРФОЛОШКИ РЕСУРСИ И ЊИХОВА УЛОГА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА –КЛИСУРЕ, КАЊОНИ И ОБАЛЕ**

- 3.1. КЛИСУРЕ И КАЊОНИ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ
- 3.2. ОБАЛЕ

## **4. ГЕОМОРФОЛОШКИ РЕСУРСИ И ЊИХОВА УЛОГА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА –ОСТРВА, ПЕЋИНЕ, ЈАМЕ И ВУЛКАНИ**

- 4.1. ОСТРВА
- 4.2. ПЕЋИНЕ И ЈАМЕ
- 4.3. ВУЛКАНИ

## **5. ХИДРОЛОШКИ РЕСУРС**

5.1. ВОДНИ РЕСУРСИ И ЊИХОВ ЗНАЧАЈ ЗА РАЗВОЈ ТУРИЗМА

5.2. ОКЕАНИ И МОРА

## **6. ЈЕЗЕРА И РЕКЕ КАО РЕСУРСИ У ТУРИЗМУ**

6.1. ЈЕЗЕРА

6.2. РЕКЕ

## **7. ВОДНИ РЕСУРСИ - ТЕРМОМИНЕРАЛНИ ИЗВОРИ, МОЧВАРЕ И ЛЕДНИЦИ**

7.1. ТЕРМОМИНЕРАЛНИ ИЗВОРИ

7.2. МОЧВАРЕ И ЛЕДНИЦИ

7.3. УЛОГА ВОДНИХ РЕСУРСА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА СРБИЈЕ

## **8. КЛИМА**

8.1. КЛИМА КАО ТУРИСТИЧКА ВРЕДНОСТ

8.2. КЛИМАТСКИ ЕЛЕМЕНТИ

8.3. УТИЦАЈ КЛИМЕ КАО ПРИРОДНОГ РЕСУРСА И ПРИРОДНОГ УСЛОВА НА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У СРБИЈИ

## **9. БИЉНИ И ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ**

9.1. ТУРИСТИЧКА ВАЛОРИЗАЦИЈА БИЉНОГ И ЖИВОТИЊСКОГ СВЕТА

9.2. БИЉНИ СВЕТ

9.3. ЖИВОТИЊСКИ СВЕТ

9.4. РЕСУРСИ ФЛОРЕ И ФАУНЕ И ЊИХОВ УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ТУРИЗМА У СРБИЈИ



## **10. НЕОПХОДНОСТ УВОЂЕЊА ПРИНЦИПА ОДРЖИВОСТИ У УПРАВЉАЊЕ ПРИРОДНИМ РЕСУРСИМА**

10.1. ПОЈАМ ОДРЖИВОСТИ ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

10.2. ДЕФИНИЦИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА И ОДРЖИВОГ ТУРИЗМА

10.3. КОРИШЋЕЊЕ И ЗАШТИТА ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

10.4. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ОДРЖИВОГ РАЗВОЈА

## **11. ЗАШТИЂЕНА ПРИРОДНА ДОБРА**

11.1. ИСТОРИЈАТ ЗАШТИТЕ ПРИРОДЕ

11.2. ТУРИЗАМ У ЗАШТИЂЕНИМ ПОДРУЧЈИМА

11.3. УПРАВЉАЊЕ ЗАШТИЂЕНИМ ПРИРОДНИМ ПОДРУЧЈИМА

11.4. ВРСТЕ ЗАШТИЂЕНИХ ПРИРОДНИХ ПОДРУЧЈА

## **12. ЗАШТИТА ПРИРОДЕ У СРБИЈИ**

12.1. ЗАШТИЂЕНА ПОДРУЧЈА КАО ОБЛИЦИ УПРАВЉАЊА ПРИРОДНИМ ТУРИСТИЧКИМ РЕСУРСИМА У СРБИЈИ

12.2. ЦИЉЕВИ УПРАВЉАЊА У ЗАШТИЂЕНИМ ПРИРОДНИМ ПОДРУЧЈИМА

## **13. НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ У СРБИЈИ – ФРУШКА ГОРА И ЂЕРДАП**

13.1. НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ СРБИЈЕ КАО ТУРИСТИЧКЕ ВРЕДНОСТИ

13.2. НАЦИОНАЛНИ ПАРК ФРУШКА ГОРА

13.3. НАЦИОНАЛНИ ПАРК ЂЕРДАП

## **14. НАЦИОНАЛНИ ПАРКОВИ ТАРА, КОПАОНИК И ШАР ПЛАНИНА**

14.1. НАЦИОНАЛНИ ПАРК ТАРА

14.2. НАЦИОНАЛНИ ПАРК КОПАОНИК

14.3. НАЦИОНАЛНИ ШАР ПЛАНИНА

## **15. ЗАШТИЋЕНА ПОДРУЧЈА ОД МЕЂУНАРОДНОГ ЗНАЧАЈА**

15.1. РАМСАРСКА ПОДРУЧЈА

15.2. РЕЗЕРВАТИ БИОСФЕРЕ

15.3. UNESCO СВЕТСКА БАШТИНА

# 1. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ

## *Сажетак*

*У поглављу ће бити дефинисани и објашњени појмови природних ресурса и класификација на основу најзначајнијих критеријума. Биће објашњено место туристичких ресурса у природним ресурсима, те разлика између туристичких атрактивности и туристичких ресурса; дефинисана су атрактивна својства туристичких ресурса и извршена њихова подела, а посебна пажња је посвећена карактеристикама и значају природних туристичких ресурса у развоју туризма.*

*Циљ поглавља је упознати студенте са дефиницијама и поделама природних и туристичких ресурса ради схватања ресурсне основе за развој туризма. Студенти ће бити оспособљени да препознају а затим и да класификују туристичке ресурсе по најзначајнијим критеријумима, а све са циљем вредновања ресурса и спровођења ситуационе анализе туристичке дестинације.*

## 1.1. ПОЈАМ И ДЕФИНИЦИЈА ПРИРОДНИХ РЕСУРСА

Природни ресурси су неопходан услов за функционисање сваког модерног друштва. Практично, сваки производ човековог рада је састављен од мањег или већег броја природних ресурса, који у комбинацији са човековим радом стварају висококвалитетне производе. Постоји јасна корелација између степена економске развијености и обима и структуре коришћених природних ресурса. По правилу, што је једна економија развијенија то је и обим коришћених природних ресурса већи, али је и структура разноврснија. Развијеније економије користе природне ресурсе у трансформисаном облику (нпр. дрво за производњу намештаја и монтажних кућа), док неразвијене земље користе природне ресурсе углавном у свом изворном облику (нпр. дрво за огрев) (Бошковић, 2015).

Природни објекти и појаве у простору, настали радом унутрашњих (ендогених сила – Земљина гравитација и топлота) и спољашњих (егзогених - сунчева топлота, различите врсте ерозије и гравитационо дејство Сунца и Месеца) сила Земље, представљају вредности које се, у зависности од привлачности и атрактивности, могу туристички валоризовати (Станковић, 2000)

Ови објекти се не могу поистоветити са географским објектима, јер немају баш све планине, мора, језера, реке, пећине, обале и слично својства туристичких вредности. Такве су голе, обешумљене и ерозијом захваћене планине, хладна поларна мора и језера, неуређене пећине, презагађене реке и језера. До промена у атрактивности природних туристичких ресурса у простору и времену долази услед процеса у природи и антропогених утицаја.

Антропогени утицаји (Станковић, 2000) могу да имају позитивне (пошумљавање, очување и уређење културних предела, уређење водних режима, побољшање саобраћајне доступности, опремање туристичко-рекреативном инфраструктуром и др.) и негативне ефекте (загађивање природне средине, деградација природних и природи блиских предела, поремећај еколошке равнотеже, смањење капацитета простора за одвијање туристичких активности и др.) на атрактивност природних туристичких ресурса.

Реч „ресурс“ потиче од латинске речи „resurgere“, што у преводу значи „избијати на површину“. Знатно шире значење ове речи може се наћи у француском, немачком и руском језику: реч „resources“ у француском језику значи „извор“ и односи се на материју, енергију, информације итд. Природни ресурси значе исто што и природни извори и односе се на природна добра која су у функцији (која се користе).

Код овакве дефиниције природних ресурса која потиче из стриктног значења назива, неминовно се поставља питање шта представљају ова природна добра која су у земљи или на земљи, а још се не користе? Јасно је да таква добра представљају извесне резерве. Резерве су, дакле, потенцијали који одлуком и деловањем човека у одређеном тренутку могу прећи у категорију ресурса.

Дефинисање природних ресурса је доживело значајну промену у економској теорији последњих неколико деценија, када је добило све више премисе економских и еколошких тумачења. Не улазећи превише у анализу појединачних схватања (према прегледу литературе из ове области постоји преко хиљаду дефиниција) разматраног појма, једна од најцитиранијих дефиниција природних ресурса је аутора Skinner-а, који под ресурсима подразумева *„природне објекте и појаве, који се искоришћавају у садашњости и будућности за директну и индиректну потрошњу; који имају способност да стварају материјална богатства, репродукују радне ресурсе, одржавају услове за човеково живљење и повећање квалитета живота (ресурси удобности, естетски ресурси), као тела и силе природе, друштвена корисност, која се позитивно или негативно мења у резултату рада човека“* (Skinner, 1989, стр. 251).

## **1.2. ПОДЕЛА ПРИРОДНИХ РЕСУРСА**

Из претходно наведених основних карактеристика природних ресурса, јасно се закључује да природни ресурси представљају доста хетерогену категорију. То даље јасно намеће потребу неопходности разврставања природних ресурса у релативно хомогене групе, како би процес њихове оцене и предложеног обима коришћења био што оптималнији. То је нарочито важно у смислу обезбеђења њихове дугорочне одрживости и расположивости за будуће генерације истог или сличног обима и

квалитета, што је у складу са концептом одрживог развоја и одрживог туризма. Основна класификација природних ресурса, са којом се слаже највећи број аутора који је проучавао ову проблематику (Бошковић, 2015, Rikalović, 1999; Milenković, 2000; Tietenberg, 2006; Harris, 2006; Bergstrom и Randall, 2010), је она према којој се класификују на:

- Необновљиве
- Обновљиве.

Ова подела је извршена према трајању, односно према могућности обнављања, што је главни, примарни критеријум приликом доношења и спровођења политике управљања појединим природним ресурсима.

**Прву групу чине необновљиви расположиви ресурси** (пример је камен, песак, со, минералне сировине, итд.). То су ресурси који се данас највише експлоатишу, а чије су резерве коначне и у неколико наредних деценија или векова потпуно потрошине (Бошковић, 2015).

Необновљиви природни ресурси јесу они ресурси који су се формирали током геолошких процеса који су трајали милионима година, тако да они егзистирају у резервама у фиксним количинама и када се једном искористе не могу бити поново расположиви за потрошњу (Perman et al., 1999, стр. 184).

Они обухватају три велике, релативно хомогене групе природних ресурса:

- Енергетске ресурсе, у које се убрајају фосилна горива (угаљ, нафта и природни гас) као и руде за добијање нуклеарних горива;
- Металичне ресурсе (олово, цинк, гвожђе, алуминијум);
- Неметаличне ресурсе (грађевински камен, песак, шљунак).

Зашто је важно разматрање наведених ресурса у контексту развоја туризма?

У погледу њихове улоге у развоју туризма, енергетски ресурси су неопходни за задовољење бројних потреба. Такође, битно је нагласити да туриста, по правилу, троши више природних ресурса него класичан потрошач, што се превасходно односи на енергетске ресурсе. Због тога је неопходно да креатори туристичког производа проналазе алтернативне ресурсе, тј. да потребе туризма и туриста за енергијом у дестинацији задовоље из обновљивих извора, уколико је то могуће. Ту се пре свега мисли на коришћење водних ресурса за производњу електричне енергије изградњом мини хидроакумулација, које могу да постану и део туристичке понуде дестинација. На тај начин би се смањило коришћење необновљивих природних ресурса, али и повећала атрактивност саме дестинације. Пошто су необновљиви енергетски ресурси све више лимитирани, дестинације одрживог туризма мораће се усмеравати ка

смањењу коришћења ове категорије необновљивих природних ресурса, а повећању примене обновљивих извора (Бошковић, 2015).

**Обновљиви природни ресурси** представљају ресурсну категорију која има могућност самообнављања, тј. и поред трошења, након извесног времена може бити поново расположива за потрошњу. Поред тога, основна карактеристика обновљивих ресурса је могућност раста, тј. повећања ресурсног потенцијала током времена, посматрано и у кратком и у дугом року. Суштина политике управљања овим ресурсима јесте усклађивање темпа обнављања и обима експлоатисаног ресурса, како се не би дошло у тзв. замку исцрпљености, тј. недостатак природног ресурса. То представља и један од највећих изазова одрживог туризма, јер су природни ресурси најважнији носиоци највећег броја облика туризма (водни ресурси, ресурси флоре и фауне и сл.).

За утврђивање темпа коришћења обновљивих ресурса, неопходно је истаћи да поједине ресурсне категорије имају могућност складиштења, док друге немају (Tietenberg, 2006, стр. 132). Наиме, водни и шумски ресурси могу бити ускладиштени, тј. могуће је њихову потрошњу одложити за неки будући временски период. То је са становништа одрживог коришћења природних ресурса и одрживог туризма врло битно, у смислу проналажења правог тренутка почетка њихове експлоатације, као и обима експлоатације посматраног природног ресурса. С друге стране, сунчеву енергију или енергију ветра, није могуће директно складиштити те их треба користити у сваком тренутку када су расположиви за потрошњу. То се нарочито односи на директно коришћење обновљивих енергетских ресурса (нпр. коришћење сунчеве енергије за осветљење и загревање просторија), када готово да не постоји никакав варијабилни трошак везан за такво коришћење ресурса (Бошковић, 2015).

*Према припадности, природни ресурси се деле:*

- Природни ресурси атмосфере;
- Природни ресурси литосфере-земљине коре (минералне сировине и земљиште);
- Природни ресурси хидросфере (копнене воде и океани);
- Природни ресурси биосфере (флора и фауна);

За разумевање употребе и значаја природних ресурса у туризму, потребно је дефинисати још неколико значајних појмова, који су директно везани за природне ресурсе.

Елементи природе се деле на:

- Природне ресурсе (изворе) - природни извори односе се на природна добра која су у функцији – приведена коришћењу;
- Природни услови – природни фактори су елементи географске средине (клима, рељеф, земљиште, сунчева топлота,

атмосферске падавине, близина воде за наводњавање) који се не могу непосредно користити, али без њиховог учешћа неке производње нису могуће. Они испољавају свој утицај независно од воље човека, а само је питање у којој мери ће то он искористити у стварању нових вредности.

- Природна добра која се још не користе представљају резерве.
- Природни потенцијал представљају природни ресурси са резервама природних добара и природних услова која човеку могу бити од користи или то већ јесу, тј. минералне сировине, воде, земљиште са вегетацијом и природни услови.

Природно богатство је описна вредносна одредница за природни потенцијал. Природни услови су елементи географске средине које се не могу непосредно користити као индустријска сировина или извор енергије за индустрију, али без чијег учешћа неке производње уопште нису могуће. Неки природни услови могу у одређеним околностима постати природни извори и обрнуто, или пак да истовремено представљају, и природни извор и природни услов. Услов је у смислу поседовања одређених хемијских и минеролошких карактеристика неопходних за развој одређених биљака и шума и истовремено извор ових ресурса (Мркша, 2014).

### **1.3. ДЕФИНИЦИЈА И ПОДЕЛА ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА**

Развој туризма у одређеној средини зависи од постојања различитих садржаја који ће омогућити туристима да задовоље туристичке потребе. Насупрот емитивној сфери, која се може означити као област у којој се формирају туристичке потребе, и подручје где се формирају мотиви, сфера у којој делују ови садржаји је рецептивна сфера, односно простор на којем се развија туризам (туристичке дестинације). Фактори који омогућавају задовољење туристичких потреба, у стручној литератури називају се туристички ресурси или туристичке атракције. При томе се мисли на чиниоце са истим значењем.

Ресурси имају велики, опредељујући значај за развој туризма на једном подручју. Готово је немогуће говорити о могућности развоја туризма на једном подручју, уколико оно не располаже појединим ресурсима. Међутим, само постојање ресурса не значи да су испуњени сви услови за развој туризма, већ да је испуњен само један од главних услова. Једна од првих дефиниција туристичких ресурса сусреће се код Деферт-а, који под тим ресурсима подразумева одређене садржаје простора који могу подстаћи туристичка кретања (Defert, 1972).

Дакле, ресурси су основа за развој туризма. Да ли ће доћи до развоја туризма, зависи од тога како ће се расположиви туристички ресурси

искористити и на који начин ће бити трансформисани у туристичке атракције, као један од најважнијих елемената туристичке понуде.

Када се употребљава реч ресурс у туризму, мисли се на средства која омогућавању његов развој. То су, у суштини, сва добра и потенцијали који су у функцији туристичке делатности (Мариноски, Ђери, Стаменковић и Илић, 2016).

Према другом схватању, “туристички ресурси дефинишу се као сва средства која се могу привести некој корисној сврси у туризму, при чему ресурси морају имати висок степен привлачности како би својим карактеристикама привукли одређени сегмент туристичке тражње” (Чавлек et al., 2011, 125-126).

Атрактивност се користи као привлачност која преокупира пажњу туриста. То значи да под атрактивношћу подразумевамо појаве и односе које привлаче туристе, а које се налазе ван њиховог места сталног боравка.

Под појмом туристичког ресурса подразумевају се атрактивни природни и антропогени ресурси и добра, односно, елементи просторног система који имају подстицајно дејство на туристичка кретања ради задовољавања ширег спектра потреба и жеља туриста (Максин-Мићић, 2008, Шећибовић et al., 2006).

#### **1.4. АТРАКТИВНА СВОЈСТВА ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА**

Нису сви ресурси туристички. Да би ресурс био туристички, мора да поседује атрактивна својства, које је Станковић (2000) сврстао у: рекреативна, куриозитетна, естетска и својства знаменитости.

*Рекреативна својства* представљају таква својства којима туристички мотиви привлаче туристе, тиме што омогућавају активности којима ће остварити позитивне биолошко-здравствене, психофизичке, и одбранбене ефекте на људски организам. То јесу привлачности којима се успоставља равнотежа у организму. Рекреативна својства појава и односа, су таква својства која омогућавају да се поврате функције органа, делова организма или читавог организма. Овим својствима се гради и кондициона претпоставка човекових виталних функција (Марић, 1980). Када говоримо о чистом ваздуху или сунцу, температури воде или другим сличним вредностима, ми изражавамо рекреативна својства ових појава. То су својства којима се отклања умор и успоставља равнотежа функција човековог организма. Рекреативна својства омогућавају човеку да се одмори, освежи и окрепи. Ради тога се и путује до места на којим ће се наћи туристички мотиви са наведеним својствима (Мариноски, Ђери, Стаменковић и Илић, 2016).



**Куриозитетна својства** су својства која су изражена реткошћу, посебношћу и маркантношћу. Појаве и односи могу бити ретки по различитим основама. Могу бити заступљене у малом броју, могу се протезати у уском географском простору, или пак могу бити уникатни по свом квалитету. Атрактивност је исказана егзотичношћу. У групу атрактивно-мотивацијских фактора са куриозитетним својствима који се базирају на реткости, се убрајају и реликтни и ендемични примери флоре и фауне, типски представници опредељених регионалних целина морфолошких облика, геолошки и хидролошки феномени и сл.

Маркантност представља куриозитет која се темељи на уочљивим димензијама. Куриозитет има она атрактивност која може да се означи као највећа нпр. највиши врх одређене планине, најдубљи кањон, и сл. представља истакнуту туристичку атрактивност. Куриозитет се не односи само на природне атрактивности. Као пример куриозитетности требају се издвојити и највише зграде, најшири тргови, велики торњеви и сл. **Естетска својства јесу она** која доприносе привлачности појава и односа на основу њихове лепоте. Она су таква да изазивају осећај пријатности. Ова својства могу бити визуелна и аудитивна. Њихова пријатност се доживљава на бази гледања и слушања. Поред уметничке природе које поседују лепоте у својој основи, лепота је садржана и у природи. У том контексту лепота је садржана у бројним појавама природног карактера (планине, језера, шуме). Аудитивна естетска својства поседују и музичка уметничка дела. Исто тако је међутим, хармонија звука и тонова присутна и у природи. У овом контексту може се прихватити „цвркут птица“, жуборење потока и таласање језера, звук таласа и сл. Поред тога естетска својства су садржана у уметничким делима насталих радом уметника, али и код природних појава. (Мариноски, Ђери, Стаменковић и Илић, 2016).

**Знаменита атрактивна својства** јесу особености која привлаче туристе на основу културног стваралаштва и историјских појава и односа, условљених одређеним историјским догађајима. Туристе привлаче чак и легенде које имају одређени историјски концепт. Атрактивно својство овог типа могу имати и најобичнији предмети. Ако се одређен камен или дрво везује за историјски концепт, догађај такве природе добија туристичко значење. Знаменито значење могу имати и личности из сфере културе и историје, тако што на пример, њихови домови представљају објекте за туристичку посету (путевима познатих личности). Примери могу бити комплекс Тршић код Лознице (где се налази родна кућа Вука Стефановића Караџића), Родна кућа Лазе Костића у Ковиљу, кућа Михајла Пупина у Идвору, Мокрањчева кућа у Неготину и сл. Поред тога, ове појаве и односи, као сведоци прошлости, привлаче туристе вршећи образовно-васпитну и културну функцију (Мариноски, Ђери, Стаменковић и Илић, 2016).

Из наведеног се закључује да се *туристички ресурси према степену атрактивног својства могу поделити на самосталне, комплексне и комплементарне* туристичке ресурсе. Самостални туристички ресурси (или мотиви) имају високу атрактивност, те самостално делују на туристичку посету. Комплексни туристички ресурси располажу са више атрактивних својстава (естетска, куриозитетна и рекреативна), па привлаче ширу туристичку тражњу, док комплементарни ресурси поседују одређену атрактивност која није довољно јака да би самостално привукла туристичку тражњу, али уз комплексне или самосталне туристичке ресурсе, такође постају део туристичке понуде (они, заправо, употпуњују туристичку понуду) (Станковић, 2000).

Према атрактивним својствима, туристички ресурси могу да се валоризују као комплексни, самостални и комплементарни.

Комплексни туристички ресурси (нпр. Алпи, Тоскана и др.) поседују више атрактивних својстава у односу на самостални туристички ресурс (нпр. кањон Колорада, Сиену и др.). Сматра се да комплексни туристички ресурси омогућавају развој више видова туризма и већи избор у креирању туристичког производа у односу на самосталне туристичке ресурсе.

Релативно мања атрактивност својстава комплементарних туристичких ресурса валоризује се у функцији обједињавања туристичке понуде простора с комплексним или самосталним туристичким ресурсом и његовог окружења (нпр. средње планине, реке, језера, термоминерални извори и антропогени ресурси у окружењу високопланинских туристичких подручја/центара).

Према генези, туристичке ресурсе можемо класификовати на природне и антропогене туристичке ресурсе. Сви природни туристички ресурси нису увек и рекреативни (нпр. вулкани), док поједини антропогени туристички ресурси могу да буду и рекреативни (нпр. спортско-рекреативни центри). Најчешћа подела природних ресурса, на коју се ослањају туризмолошка тумачења и истраживања простора јесте на

- геоморфолошке,
- климатске,
- хидрографске и
- биљни и животињски свет.

## **1.5. КАРАКТЕРИСТИКЕ И ЗНАЧАЈ ПРИРОДНИХ ТУРИСТИЧКИХ РЕСУРСА У РАЗВОЈУ ТУРИЗМА**

Прихватајући глобалну поделу туристичких ресурса на природне и антропогене, за одрживи развој туризма неопходно је да егзистирају и један и други облик ресурса. С обзиром да природни ресурси привлаче

највећи број туриста на глобалном нивоу (према подацима UNWTO, преко 70% свих туристичких кретања је директно везано са природне туристичке атракције), може се извести закључак да природни ресурси имају већи значај за развој туризма од антропогенних. У прилог овој тврдњи иде и чињеница да се највећи број туристичких кретања управо одвија ка подручјима где доминирају природне туристичке атракције. Море, реке, језера и планине и даље ће бити водећи туристички ресурси на глобалном нивоу, који ће привлачити највећи број туриста (Бошковић, 2015).

Према истраживањима Weaver-а и Wall & Mathieson-а најзначајније карактеристике природних туристичких атракција, а самим тим и природних туристичких ресурса су (Weaver, 2006; Wall и Mathieson, 2006):

- Власништво;
- Просторна конфигурација и положај;
- Аутентичност и реткост;
- Презентација, имиџ;
- Статус;
- Носећи капацитет;
- Приступачност и
- Тржишна улога.

Код активирања природних туристичких ресурса и њиховог претварања у туристичке атракције битно је власништво над њима, јер оно директно опредељује циљеве управљања и начине остваривања одрживог развоја. По правилу, већина природних туристичких ресурса, нарочито оних који су најзначајнији за развој туризма, је у јавном власништву, па самим тим одговорност за њихово управљање и претварање у туристичке атракције је на држави и њеним органима (Маџар, 1995).

Просторна конфигурација као одредница подразумева разликовање тачкастих и линеарних природних туристичких ресурса (Wall и Mathieson, 2006). Тачкасти имају за последицу високу концентрацију туристичких активности и потенцијално велики број туриста на једном малом простору (нпр. пећина, водопад, итд.), што може довести до превеликог загађења и нарушавања самог ресурса и отежаног остваривања одрживог туризма. Што се тиче линеарних ресурса (нпр. река, језеро, итд.), они су просторно већи, па самим тим имају доста већу границу са окружењем, што може да представља изазов у погледу њихове деградације (Бошковић, 2015).

Аутентичност и реткост су карактеристике које је тешко квантификовати. Имајући у виду чињеницу да „вредност“ ресурса зависи од субјективне перцепције туристе, тешко је објективно говорити о аутентичности. Мали

број природних ресурса у Србији има ову особину (нпр. Панчићева оморика на Тари, Кањон реке Увац, пирамида на планини Ртањ и сл.).

Од тога да ли је и колико аутентичан и редак на туристичком тржишту, зависи и могућност презентације природног ресурса и изградње имиџа. Уколико је ресурс аутентичан и редак на туристичком тржишту, могуће је развијати презентацију и градити углед туристичке дестинације на бази тих особина ресурса.

Носећи капацитет јесте једна од најчешће анализираних карактеристика природних туристичких ресурса и представља максималан број људи који могу да користе неко место без неприхватљивих промена у физичкој природној средини и без опадања квалитета доживљаја туриста (Миленковић, 2006). Носећи капацитет треба да обезбеди две кључне ствари: очување природне средине и задовољство туриста.

Пристапачност природним туристичким ресурсима је такође битна карактеристика. Она представља најпре каква је инфраструктурна повезаност ресурса, тј. на који начин потенцијални туриста може да дође до њега. Уколико дестинација у којој се ресурс налази има добру пристапачност, онда је већа вероватноћа да ће се развити прихватљив облик одрживог туризма на бази тог ресурса.

Бројни аутори су истраживали положај природних туристичких ресурса у производу одрживог туризма и из свега се може извести закључак да природне туристичке атракције представљају централни, главни, опредељујући део туристичког производа. Остали елементи чине надоградњу онога што представља атракцију. Та надоградња је заправо кључна и она има за циљ да правилно валоризује природну туристичку атракцију и да је претвори у прихватљив и препознатљив туристички производ. У зависности од тога да ли је надоградња спроведена успешно, може се говорити и о развоју туризма на бази посматране природне туристичке атрактивности (Бошковић, 2015).

## ***РЕЧНИК ПОЈМОВА***

**Егзогене силе** су сунчева топлота, различите врсте ерозије и гравитационо дејство Сунца и Месеца, то су тзв. спољашње Земљине силе.

**Ендогене силе** су Земљина гравитација и топлота – унутрашње силе земљине теже.

**Носећи капацитет** представља максималан број људи који могу да користе неко место без неприхватљивих промена у физичкој природној средини и без опадања квалитета доживљаја туриста.